

УДК 378. 091. 4

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.2.11>

А. М. ЛУЦЮК,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки і психології,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: vippo-lutsyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5974-7526>*

Ю. А. ЛУЦЮК
*викладач суспільних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: Карка83@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4322-7929>*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Представлено основні погляди всесвітньо відомого українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського на вдосконалення педагогічної майстерності, а також технологію реалізації цієї проблеми у роботі сучасного вчителя. Майстерність учителя відображена ним у багатьох працях і в дисертаційному дослідженні «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи». Він вважав, що процес формування педагогічної майстерності тривалий, починається у педагогічному навчальному закладі і продовжується все життя. Знати дитину – один з найважливіших елементів педагогічної майстерності вчителя. Гуманізм є однією з основних рис педагога, яка відіграє конструктивну роль в удосконаленні педагогічної майстерності. Велике значення для розвитку педагогічної майстерності вчителя має педагогічна культура. Професійна самостійність і творча активність учителя виступають як необхідне завершення процесу формування майстра педагогічної справи. Творча спадщина педагога-новатора дає можливість виділити її складові: гуманізм, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна взаємодія. Реалізація Концепції «Нова українська школа» потребує педагога-майстра. Цінний внесок в теорію і практику цього питання зроблено видатними українським педагогом-гуманістом В.О. Сухомлинським.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна культура, гуманізм, професіоналізм, технологія.

Вступ

Аналіз В. О. Сухомлинським власного педагогічного досвіду з питань професійної майстерності вчителя відображений ним у багатьох працях, насамперед у широковідомих книгах «Павлиська середня школа», «Серце віддаю дітям», «Розмова з молодим директором», «Як виховати справжню людину», «Сто порад учителеві» і в дисертаційному дослідженні «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи» – це скарбниця педагогічної майстерності вчителя.

В умовах розбудови в Україні національної системи освіти школа «як колиска народу», «колиска духу і культури народної» стає «святинєю і надією народу», а її вчитель – «головним скульптором» дитячої душі, першим сві-

точем у житті школяра, який пробуджує потяг до знань, повагу до нації, культури, освіти. Тому й нині зразком високоефективного розв'язання згаданих завдань є науково-практична діяльність видатного педагога В. О. Сухомлинського. Його основні методологічні позиції: школа – це перш за все вчитель, особистість вчителя – наріжний камінь виховання, якому народ віряє своє майбутнє. У час оновлення національної школи місія вчителя у тому, щоб кожен учень усвідомлював себе як «громадянина, як хранителя духу народу, його ідей, його багатств і цінностей, його неминущої величі» [Сухомлинський 1976а : 338].

1. Постановлення проблеми

Учитель з хорошими професійними якостями до школи приходять рідко. Тому як

директор Василь Олександрович проводив копітку роботу з молодими педагогами і прагнув того, щоб через три, п'ять років після закінчення вищого навчального закладу той знав у три-п'ять, десять разів більше, ніж на початку своєї педагогічної діяльності, щоб йому не загрозувало «духовне заокостеніння», а учнями – «нудне зубріння». Він наголошував: «Інтелектуальне зростання, постійне збагачення, оновлення, поповнення, поглиблення, вдосконалення знань – це питання життя вчителів» [Сухомлинський 1977б : 51]. Причому, постійне вдосконалення знань – це справа не лише початкуючих молодих вчителів, стверджував В.О.Сухомлинський, а навіть тих, хто працює в школі 10, 20, 30, років. Набуття педагогічної майстерності процес тривалий. Він починається у стінах педагогічного навчального закладу і продовжується все життя.

2. Результати та дискусії

Гуманізація виховання виступає необхідним елементом творчої педагогіки, а гуманізм є однією з основних рис педагога, яка відіграє конструктивну роль в удосконаленні педагогічної майстерності. Вчитель є авторитетним наставником учнів лише доти, доки він удосконалює свою майстерність, де провідним є глибока любов до дітей, людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти і відчувати в кожному з вихованців індивідуальне, бути відданим світу Дитинства.

Знати дитину з дитинства – один з найважливіших елементів педагогічної майстерності вчителя. В. О. Сухомлинський був певний у тому, що висока психологічна компетентність є складовою частиною професійно-педагогічної культури вчителя. Тому він постійно наголошував, що не можна виховати дитину, не знаючи її вікових та індивідуальних особливостей, що залежно від цього змінюються і методи виховання. «Якщо педагогіку можна порівнювати з майстернею, де творяться складні прилади, – писав Василь Олександрович, – то психологія в цій майстерні – найскладніші інструменти. Не буде інструментів, або вони стануть неточними – від майстерні залишаться одні стіни» [Сухомлинський 1976а : 612].

Учительська професія, зазначав В. О. Сухомлинський, особлива, її не можна порівняти з якою іншою, – «це людинознавство, постійне

проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [Сухомлинський 1977б : 421]. Процес формування професійної майстерності педагога – двосторонній, який перебуває як під зовнішнім впливом, так і в результаті зовнішньої діяльності особистості. І основою для розвитку самовдосконалення є самоаналіз роботи. Адже вміння робити самоаналіз – це показник педагогічної праці вчителя, його педагогічної культури. Неможливо сформувати творчу особистість без опори на фундаментальні положення В. О. Сухомлинського про творчий характер праці вчителя, складових його педагогічної культури. Професійна самостійність і творча активність учителя виступають як необхідне завершення процесу формування майстра педагогічної справи. Василь Олександрович дає пораду вчителю-початківцю: все життя збагачувати свою педагогічну і психологічну культуру, щомісяця поповнювати свою бібліотеку трьома книгами, одна з яких – «про душу дитини».

Педагог-експериментатор допомагав вчителям у створенні «індивідуальної творчої лабораторії», в якій вони прагнули «сконструювати власний досвід». Що ж робив він для організації творчого пошуку вчителів? На його думку, для цього необхідно: навчити вчителя передусім аналізувати свою діяльність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і власною працею, вивчати факти, систематично знайомитись з педагогічною спадщиною минулого, сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, використовувати новітні педагогічні технології навчання і виховання, давати об'єктивний аналіз власної діяльності і стану освітнього процесу в школі, оцінку результатів впровадження у практику передового педагогічного досвіду. Завдання вчителя, підкреслює Василь Олександрович, – використати з досвіду інших усе те, що властиве його індивідуальності, і виробити власний особистий алгоритм. Формування творчої особистості вчителя неможливе без удосконалення його професіоналізму.

В. О. Сухомлинський добре розумів, яке велике значення для розвитку педагогічної майстерності вчителя має педагогічна культура. Він не міг погодитися з тією традицією, яка склалася в педагогічній теорії і практиці, –

обмежувати питання майстерності вчителя лише його професіоналізмом.

Педагогічна майстерність, зазначав В. О. Сухомлинський, – це наявність у фахівця професійних знань, умінь і навичок. Такий учитель у більшості випадків може непогано виконувати свої обов'язки. Але коли мова йде про виховання, цього занадто мало, йому треба стати насамперед всебічно розвинутою особистістю. Саме в цьому полягає специфіка педагогічної праці.

Метою його директорської діяльності було створення вчительського колективу майстрів і в цілому школи високої педагогічної культури. В. О. Сухомлинський ввів поняття «педагогічна культура вчителя» в теорію виховання і намагався розкрити зміст і структуру цього явища. На жаль, започаткована ним справа не знайшла послідовників, як і раніше, в посібниках з педагогіки автори не доходять до розгляду питань педагогічної культури. Це говорить про те, що у вищих навчальних закладах необхідно звернути особливу увагу на цілеспрямоване формування у майбутніх вчителів педагогічної культури.

Що ж таке, за В. О. Сухомлинським, педагогічна культура вчителя? Насамперед – це складова частина загальної культури людини. Педагогічна культура вчителя неможлива без оволодіння надбаннями загальнолюдської культури – науковими, моральними знаннями та естетичними цінностями.

Педагогічна культура представляє собою певний ступінь оволодіння вчителем соціокультурним досвідом людства, глибоке знання методології науки та вміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, психологічну підготовленість вчителя. «Це жива, творча педагогіка повсякденної праці, – писав В. О. Сухомлинський, – та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ виховання ніби зливаються з особистістю вчителя... це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці...це багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, вміння володіти ними, як прекрасний музикант володіє скрипкою» [Сухомлинський В.О. : 1].

Освіченість педагога виявляється в тому, що «в його особі вихованці знаходять провідника

до вершини моралі; в його словах вони чують заклик бути вірними своїм переконанням і непримиренними до зла» [Сухомлинський 1976а : 198-199]. Що ж впливає на вдосконалення майстерності вчителя? Це насамперед:

- наявність у педагога віри в дитину;
- поєднання емоційної культури з тактом;
- дотримання вчителем інтелектуальної культури;
- орієнтація учнів на особистий приклад вчителя;
- поглиблення, поповнення, вдосконалення знань;
- самоаналіз педагогічної праці;
- дослідницький, творчий характер праці;
- використання передового педагогічного досвіду;
- атмосфера багатого духовного життя колективу.

Немає сумніву в тому, що вчитель покликаний бути для учнів та їх батьків не лише професійно грамотною людиною, а й людиною з високим рівнем культури мовлення. Культури мовлення може досягти кожен вчитель, якщо буде не байдужий до мови як власної, такі своїх вихованців. Стала тривіальною істина, стверджує видатний педагог, що мистецтво виховання включає насамперед «мистецтво говорити», звертатися до людського серця. Слово вчителя – один із важливих засобів культури мовлення, «інструмент впливу» на душу вихованця, «це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність», адже без «живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки» [Сухомлинський 1977б : 160]. Ці слова В. О. Сухомлинського змушують глибоко вдуматись у характер взаємин педагога і вихованців.

Для того, щоб добитися результативності у педагогічній роботі, вчителю необхідно, передусім, змінити свою позицію так, щоб його робота будувалась на принципах педагогічної взаємодії. В. О. Сухомлинський засуджував і застерігав вчителів від психологічної агресії проти дитини. Вчитель не має права демонстративно підкреслювати слабкі сторони дитини. Його завдання полягає в тому, щоб створити такі умови діяльності учня, де він проявив би свої позитивні якості. Педагог повинен будувати свої стосунки з учнями на ґрунті поваги та справедливості, віри у здібності окремого

учня. «Тільки той, хто вірить у Людину, може стати справжнім майстром» [Сухомлинський 1977б : 478], – писав Василь Олександрович.

Потрібно зауважити, що важливу роль у формуванні майстерності вчителя відіграють не лише його вміння спілкуватися з учнями, володіти системою прийомів на них, організувати оптимальну взаємодію з вихованцями, а й навички керування власним настроєм, голосом та жестами – все те, що сучасна педагогічна наука включає в поняття «педагогічна техніка». Педагогічна технологія має дві сторони: керування власною діяльністю та діяльністю учнівського колективу.

Творча спадщина В.О. Сухомлинського доносить струнку і послідовну систему його поглядів на педагогічну майстерність вчителя і дає можливість виділити такі її складові: **гуманізм** – ставлення до дитини як до найвищої цінності, який проявляється у наявності доброти, любові, милосердя, чуйності; **професійна компетентність** – глибоке знання вчителем навчального предмета, його мето-

дик, сучасних досягнень педагогіки і психології, особиста забарвленість знань та постійне їх оновлення; **педагогічні здібності** – комунікативність, перцептивність, інтуїція, навіювання, оптимізм, креативність; **педагогічна взаємодія** – професійний такт учителя, культура мови спілкування з учнями, врахування психолого-фізіологічних особливостей дитини.

Яким має бути вчитель ХХІ століття? Стратегічний напрямок цієї роботи передбачено комплексом заходів у Концепції «Нова українська школа». Але ми, педагоги, науковці, управлінці повинні розуміти, що високий соціальний статус учителя залежить не тільки від економічних і соціальних гарантій держави. Чи не найголовнішими тут є особистість самого вчителя, його подвижницька праця над власною системою вдосконалення професійної майстерності. Цінний внесок в теорію і практику цього питання зроблено видатними українським педагогом-новатором і вченим-експериментатором В.О. Сухомлинським.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луцьок А.М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя (до 100-річчя з дня народження): монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 176 с.
2. Луцьок А.М. Використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського в школі: методичні рекомендації для вчителів, методистів, керівників. Луцьк : ВІППО, 2018. 72 с.
3. Сухомлинська О.В., Савченко О.Я., Олешко П.С., Луцьок А.М. Спадщина В.О. Сухомлинського – джерело сучасної педагогічної науки і практики : монографія / упоряд. П.С. Олешко. Луцьк : Надстир'я, 2016. 256 с.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 637.
5. Сухомлинський В.О. Наша «скрипка». *Рад. освіта*. 1966. 21 травня. (№ 123). С. 1.
6. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 390.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 206.
8. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 626.
9. Сухомлинський В.О. Слово про слово: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 167.
10. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 653.
11. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 416.

REFERENCES

1. Lutsiuk, A.M. (2018). *Vasyl Sukhomlynskyi pro pedahohichnu maisternist uchytelia (do 100-richchia z dnia narodzhennia): monohrafiia* [Vasyl Sukhomlynskyi on the pedagogical skills of a teacher (to the 100th anniversary of his birth)]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
2. Lutsyuk, A.M. (2018). *Vykorystannia pedahohichnoi spadshchyny V. O. Sukhomlynskoho v shkoli: metodychni rekomendatsii dlia vchyteliv, metodystiv, kerivnykiv* [The use of pedagogical heritage of V.O. Sukhomlinsky in school: guidelines for teachers, methodologists, leaders]. Lutsk: VIPPO [in Ukrainian].
3. Sukhomlynska, O.V., Savchenko, O.Ya., Oleshko, P.S., Lutsyuk, A.M., Spadshchyna, V.O. (2016). *Sukhomlynskoho – dzherelo suchasnoi pedahohichnoi nauky i praktyky : monohrafiia* [Spadshchyna V.O. Sukhomlynskoho – a source of modern pedagogical science and practice: monograph]. Lutsk : Nadstyria [in Ukrainian].
4. Sukhomlinsky, V.O. (1976). *Metodyka vykhovannia kolektvyu: v 5 t.* [Methods of team education: in 5 vols.] Kyiv: Radianska shkola, 1, 637 [in Ukrainian].
5. Sukhomlinsky, V.O. (1966). *Nasha "skrypka"* [Our "violin"]. *Rad. education*. May 21. (№123). P.1 [in Ukrainian].
6. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Pavlyska serednia shkola: v 5 t.* [Pavlyska secondary school: in 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 4. S. 390 [in Ukrainian].

7. Sukhomlinsky, V.O. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti: v 5 t. [Problems of education of a comprehensively developed personality: in 5 vols.]*. Kyiv: Radianska shkola, Vol. 1. P. 206 [in Ukrainian].
 8. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Rozмова z molodym dyrektorom: v 5 t. [Conversation with the young director: in 5 vols.]*. Kyiv: Rad. School, 4, 626 [in Ukrainian].
 9. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Slovo pro slovo: v 5 t. [Word for word: in 5 vols.]* Kyiv: Radianska shkola, 5, 167 [in Ukrainian].
 10. Sukhomlinsky, V.O. (1977). *Sto porad uchytelevi: v 5 t. [One hundred tips for teachers: in 5 vols.]*. Kyiv: Radianska shkola, 4, 653 [in Ukrainian].
 11. Sukhomlinsky, V.O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu: v 5 t. [How to bring up a real person: in 5 t.]*. Kyiv: Radianska shkola, 1976, 2, 416 [in Ukrainian].
-

A. M. LUTSIUK

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Psychology,
Volyn Institute postgraduate pedagogical education,
Lutsk, Ukraine
E-mail: viplo-lutsyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5974-7526>*

Yu. A. LUTSIUK

*lecturer of the Municipal Institution of Higher Education,
Lutsk Pedagogical College
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: Kapka83@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4322-7929>*

VASYL SUKHOMLYNSKY ON THE ESSENCE OF PEDAGOGICAL SKILLS

The main views of the world-famous Ukrainian pedagogue-humanist Vasyl Sukhomlynsky on the improvement of pedagogical skills, as well as the technology of realization of this problem in the work of a modern teacher are presented. The skill of the teacher is reflected by him in many works and in the dissertation research "The school director is the head of educational work". He believed that the process of formation of pedagogical skills is long, begins in a pedagogical school and lasts a lifetime. Knowing the child is one of the most important elements of a teacher's pedagogical skills. Humanism is one of the main features of the teacher, which plays a constructive role in improving pedagogical skills. Pedagogical culture is of great importance for the development of teachers' pedagogical skills. Professional independence and creative teacher activity acts as a necessary completion of the process of forming a master of pedagogical work. The creative heritage of a teacher-innovator makes it possible to identify its components: humanism, professional competence, pedagogical abilities, pedagogical interaction. Implementation of the Concept "New Ukrainian School" requires a master teacher. A valuable contribution to the theory and practice of this issue was made by the outstanding Ukrainian humanist teacher V.O. Sukhomlinsky.

Key words: pedagogical skill, pedagogical culture, humanism, professionalism, technology.

*Стаття надійшла до редакції 05.03.2021
The article was received 05.03.2021*